

بررسی تاثیر اجتماع درمان مدار روزانه در ویژگی‌های شخصیتی بیماران معنادار مراجعه کننده به مرکز TC

شهر خرم آباد

هدایت نظری¹، ماندانا ساکی²، معصومه زارعی دهنو³، مهدی بیرجندی⁴

1- گروه اعصاب و روان، دانشکده پزشکی، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، خرم آباد، ایران

2- گروه روانپرستاری، دانشکده پرستاری و مامائی، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، خرم آباد، ایران

3- پزشک عمومی، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، خرم آباد، ایران

4- گروه اپیدمیولوژی، دانشکده بهداشت، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، خرم آباد، ایران

یافته / دوره سیزدهم / شماره 3 / پاییز 90 / مسلسل 49

چکیده

دریافت مقاله: 89/11/22، پذیرش مقاله: 90/1/21

مقدمه: سوء مصرف مواد و اعتیاد امروزه یک معضل اجتماعی و درمانی است که تبعات آن در جامعه بسیار سنگین است. برنامه‌های مختلفی جهت درمان و باز توانی بیماران وابسته به مواد افیونی وجود دارد. تحقیقات انجام شده نشان داده اند که روش اجتماع درمان مدار شیوه مناسبی برای بازگرداندن افراد معنادار به جامعه می‌باشد. در مطالعه حاضر بر آن شدیم تا تاثیر برنامه‌های درمانی اجتماع درمان مدار (TC) را در ویژگی‌های شخصیتی افراد وابسته به مواد مورد ارزیابی قرار دهیم.

مواد و روش‌ها: مطالعه حاضر یک مطالعه مداخله‌ای است. جامعه مورد مطالعه شامل کلیه معناداران مرد است که دوره سم زدائی در آنها به پایان رسیده است. نمونه‌ها به روش تصادفی ساده از بین افراد مراجعه کننده به مرکز TC انتخاب و در مطالعه مورد بررسی قرار گرفتند. در ابتدای ورود به مطالعه پرسشنامه SCL 90 توسط روانشناس جهت کلیه واحدهای مورد پژوهش تکمیل گردید. نمونه‌ها بر اساس فرمول حجم نمونه به تعداد 60 نفر انتخاب شدند. بیماران به مدت سه ماه، هر روز به غیر از روزهای جمعه در دو شیفت صبح و عصر تحت برنامه‌های آموزشی TC قرار گرفتند. در پایان دوره سه ماهه مجدداً آزمون SCL 90 جهت کلیه نمونه‌ها اجرا و اطلاعات پس از جمع آوری مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها: نتایج بررسی بیماران قبل از ورود به مطالعه نشان داد 16/7% سالم، 40% اختلال شخصیت در حد مرزی، 30% بیمار و 13/3% به شدت بیمار و بعد از انجام مداخلات TC 25% سالم، 66/7% اختلال شخصیت در حد مرزی و 8/3% بیمار بودند. هیچ یک از بیماران بعد از انجام برنامه‌های TC به شدت بیمار نبودند. میانگین نمرات اختلال شخصیت قبل از مداخلات TC $0/92 \pm 2/40$ و بعد از انجام مداخلات TC $1/83 \pm 0/56$ بود. آزمون رتبه ای ویلکاکسون تفاوت معنی داری بین شدت اختلالات شخصیتی قبل و بعد از انجام مداخلات TC نشان داد ($p < 0/001$).

بحث و نتیجه گیری: همچنان که در یافته‌های تحقیق ذکر شد انجام مداخلات TC بطور معنی داری در نمرات اختلالات شخصیت موثر بود. پیشنهاد می‌گردد متولیان، دست اندرکاران و سیاست گزاران مبارزه با اعتیاد کشور با تقویت مراکز اجتماع درمان مدار در دست یافتن به زندگی بدون مواد و درمان اختلالات شخصیت در معناداران اهتمام ورزند.

واژه‌های کلیدی: اجتماع درمان مدار، ویژگی‌های شخصیتی، سوء مصرف مواد

آدرس مکاتبه: خرم آباد، دانشگاه علوم پزشکی لرستان، دانشکده پرستاری و مامائی

پست الکترونیک: Mandana_saki@yahoo.com

مقدمه

سوء مصرف مواد و اعتیاد امروزه به یک معضل اجتماعی و درمانی تبدیل شده است. افزایش مصرف مواد مخدر در طی سال‌های اخیر نگرانی روزافزونی را برای کل جوامع در پی داشته است (1). این پدیده مخرب تمام جنبه‌های زیستی، روانی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی را تحت تاثیر خود قرار داده است (2). تبعات اعتیاد در جامعه بسیار سنگین است.

60% زندانیان ایران به دلیل جرائم مرتبط با مواد مخدر در زندان هستند. بیشترین راه انتقال ایدز در کشور ما از راه تزریق مواد مخدر است (3). شیوع بیماری‌های عفونی نظیر هیپاتیت و ایدز نیز در خانواده بیماران معتاد رو به افزایش است. حدود 90% بیماران سوء مصرف کننده یک تشخیص روانپزشکی توأم دیگری نیز دارند.

شایعترین اختلالات توأم در بیماران معتاد عبارتند از اختلال افسردگی اساسی، اختلالات مصرف الکل، اختلالات شخصیت ضد اجتماعی و اختلالات اضطرابی (4). 15% از مصرف کنندگان مواد حداقل یکبار اقدام به خودکشی داشته‌اند. آمارهای ذکر شده و سایر عواقب مربوط به مصرف مواد نیاز به طراحی یک برنامه گسترده را روشن می‌کند. در بررسی علل روی آوردن افراد به پدیده شوم اعتیاد عوامل مختلفی مطرح شده است که در این میان می‌توان به عوامل محیطی و شخصیتی اشاره نمود.

برنامه‌های مختلفی جهت درمان و بازتوانی بیماران وابسته به مواد افیونی وجود دارد که در این میان می‌توان به سم زدائی مواد افیونی، روان درمانی فردی، رفتار درمانی، شناخت درمانی، خانواده درمانی، گروه‌های حمایتی (گروه‌های معتادین گمنام)¹، آموزش مهارت‌های اجتماعی و روش اجتماع درمان مدار (TC)² اشاره نمود.

مراکز اجتماع درمان مدار مجموعه ای است از بیماران وابسته به مواد که با مشارکت یکدیگر و به کمک متخصصین

درمان اعتیاد شامل روانپزشک، روانشناس، مددکار و ... بدون دارو جهت درمان خود تلاش می‌کنند. این افراد بعد از طی دوران سم زدائی با مراجعه به این مرکز از لحاظ روحی و روانی آمادگی لازم برای ترک پایدار را پیدا می‌کنند (5). در این راستا فرد باید رفتار، افکار و احساسات منفی مثل نومیدی، پرخاشگری و بدبینی و ... را شناسائی نماید (5-7) و راههای مقابله با آنها را یاد بگیرد. آنها باید یاد بگیرند که بدون مصرف مواد زندگی کنند و افکار، احساسات و عادات مربوط به مصرف را هر چند لذت بخش کنار بگذارند.

در چنین جوامعی پرهیز از دارو یک اصل اساسی است. برای این کار باید افراد از انگیزه بالایی برخوردار باشند. هدف اصلی، ایجاد تغییر عمده در سبک زندگی، پرهیز از داروی مخدر، ایجاد صداقت شخصی، مسئولیت پذیری، مهارت‌های اجتماعی مفید و حذف نگرش‌های ضد اجتماعی و رفتار مجرمانه است (7). فرد در این شیوه درمانی یاد می‌گیرد که رفتارهای جدید را جایگزین رفتارهای قبلی نماید. اگر فرد انگیزه کافی داشته باشد مرکز اجتماع درمان مدار محیطی محیا می‌کند که در آنجا فرد راههای مقابله با مشکلات و یا کنار آمدن با آنها را فرا بگیرد. تحقیقات انجام شده نشان داده‌اند که روش اجتماع درمان مدار شیوه مناسبی برای باز گرداندن افراد معتاد به جامعه می‌باشد (8-10).

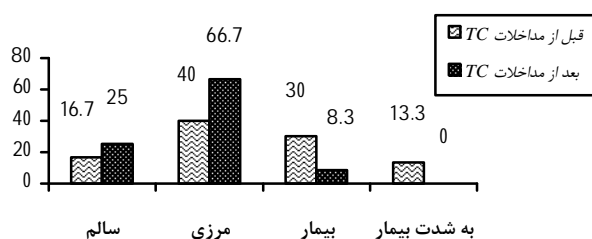
نتایج تحقیق صدرالسادات نیز نشان داد برنامه روزانه مقیمان در مرکز اجتماع درمان مدار بر روابط اجتماعی معتادین تاثیر بسزایی داشته و هرچه فرد مشارکت بیشتری در این برنامه‌ها داشته بهبودی بیشتری در روابط اجتماعی خود داشته است (11). از آنجا که برنامه درمان اقامتی برای

1. Anonymous Narcotic
2. Therapeutic community

آزمون 90 SCL نه ویژگی شخصیتی شامل وسواس، افسردگی، خود بیمار انگاری، روان پریشی، اضطراب، حساسیت بین فردی، پر خاشگری و پارانوئید را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. پس از جمع‌آوری اطلاعات نتایج با استفاده از آزمون رتبه‌ای ویلکاکسون با سطح اطمینان 95% مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت.

یافته‌ها:

میانگین سنی 60 بیماری که در این مطالعه مورد بررسی قرار گرفتند $9/70 \pm 34/5$ سال بود 43/3% از نمونه‌ها در محدوده سنی 30-21 سال قرار داشتند. 60% از واحدهای مورد پژوهش تریاک، 15% کراک، 16/7% هروئین، 1/6% حشیش، و 6/7% تمجیزک مصرف می‌کردند. نتایج بررسی ویژگی‌های شخصیت بیماران قبل از ورود به مطالعه نشان داد 16/7% سالم، 40% اختلال شخصیت در حد مرزی، 30% بیمار و 13/3% به شدت بیمار بودند (نمودار شماره 1).

نمودار شماره 1: توزیع فراوانی اختلالات شخصیت قبل و بعد از درمان

نتایج حاکی از آن بود که از نظر افسردگی 46/7% بیمار و 31/7% به شدت بیمار بودند. از نظر خودبیمارانگاری 45% بیمار و 35% به شدت بیمار بودند. از نظر روان پریشی 56/7% بیمار و 31/7% به شدت بیمار بودند. از نظر اضطراب 50% بیمار و 33/3% به شدت بیمار بودند. از نظر حساسیت در روابط متقابل 43/3% بیمار و 20% به شدت بیمار بودند. از نظر وسواس 48/3% بیمار و 26/7% به شدت بیمار بودند. از نظر فوبیا 35

رشد مکانیسم‌های مقابله‌ای بدون مواد، از طریق کسب تجارب موفقیت‌آمیز برای زندگی در اجتماع کوچک فرد را برای زندگی در دنیای بیرون آماده می‌کند، به نظر می‌رسد روش مناسبی در افزایش سلامت روانی، عزت نفس و ارتقاء مهارت‌های زندگی از جمله مهارت حل مسئله، مهارت‌های ارتباطی، خودآگاهی، مدیریت هیجان و خود مراقبتی افراد وابسته باشد. در مطالعه حاضر بر آن شدیم تا تاثیر برنامه‌های درمانی TC را در ویژگی‌های شخصیتی افراد وابسته به مواد مورد ارزیابی قرار دهیم.

مواد و روش‌ها

مطالعه حاضر یک مطالعه مداخله‌ای است. جامعه مورد مطالعه شامل کلیه معتادان مرد است که دوره سم‌زدائی آنها به پایان رسیده است. نمونه‌ها به روش تصادفی ساده از بین افراد مراجعه کننده به مرکز TC انتخاب و در مطالعه مورد بررسی قرار گرفتند. در ابتدای ورود به مطالعه پرسشنامه استاندارد 90 SCL توسط روانشناس جهت کلیه واحدهای مورد پژوهش تکمیل گردید. در صورتی که بیمار به کمتر از 80% سوالات پرسشنامه یا 60% سوالات هر بخش پرسشنامه پاسخ نمی‌داد یا تمایل به شرکت در پژوهش را نداشت، از مطالعه حذف و بیمار بعدی جایگزین می‌گردید.

رضایت‌نامه کتبی جهت ورود به مطالعه از کلیه واحدهای مورد پژوهش اخذ گردید. نمونه‌ها بر اساس فرمول حجم نمونه به تعداد 60 نفر انتخاب شدند. بیماران به مدت سه ماه، هر روز به غیر از روزهای جمعه دردو شیفت صبح و عصر تحت برنامه‌های آموزشی TC شامل ارائه مشاوره فردی، همکاری در نشست‌ها و جلسات بحث و تحقیق، گروه‌های چهره به چهره و... قرار گرفتند. در پایان دوره سه ماهه مجدداً آزمون 90 SCL جهت کلیه نمونه‌ها اجرا و نتایج قبل و بعد با استفاده از آزمون‌های آماری مورد مقایسه قرار گرفتند.

به شدت بیمار بودند. از نظر وسواس 56/7% بیمار و 5% به شدت بیمار بودند. از نظر فوبیا 10% بیمار و 3/3% به شدت بیمار بودند. از نظر پرخاشگری 46/7% بیمار و 6/7% به شدت بیمار بودند. از نظر پارانوئید 15% بیمار بودند و هیچ یک از بیماران بعد از انجام برنامه های TC به شدت بیمار نبودند (جدول شماره 2).

میانگین نمرات ویژگیهای شخصیت قبل از مداخلات TC $1/83 \pm 0/56$ بود. آزمون رتبه‌ای ویلکاکسون تفاوت معنی‌داری بین شدت ویژگیهای شخصیتی قبل و بعد از انجام مداخلات TC نشان داد (0/001) $p <$ (جدول شماره 2).

%بیمار و 11/7% به شدت بیمار بودند. از نظر پرخاشگری 46/7% بیمار و 26/7% به شدت بیمار بودند. از نظر پارانوئید 45% بیمار و 8/3% به شدت بیمار بودند (جدول شماره 1).

نتایج بررسی ویژگیهای شخصیت بیماران بعد از انجام مداخلات TC نشان داد 25% سالم، 66/7% اختلال شخصیت در حد مرزی و 8/3% بیمار بودند (نمودار شماره 1). نتایج حاکی از آن بود که از نظر افسردگی 60% بیمار و 5% به شدت بیمار بودند. از نظر خودبیمار انگاری 66/7% بیمار و 6/7% به شدت بیمار بودند.

از نظر روان پریشی 68/3% بیمار و 8/3% به شدت بیمار بودند. از نظر اضطراب 58/3% بیمار و 3/3% به شدت بیمار بودند. از نظر حساسیت در روابط متقابل 33/3% بیمار و 1/7%

جدول شماره 1: توزیع فراوانی ویژگیهای شخصیت بر حسب نوع اختلال قبل و بعد از انجام مداخلات TC

نوع اختلال	قبل از انجام مداخلات TC				بعد از انجام مداخلات TC				
	سالم	مرزی	بیمار	به شدت بیمار	مجموع	سالم	مرزی	بیمار	به شدت بیمار
افسردگی	تعداد 3	10	28	19	60	7	14	36	3
	درصد 5	16/7	46/7	31/6	100	11/7	23/3	60	5
خود بیمار انگاری	تعداد 1	11	27	21	60	5	11	40	4
	درصد 1/7	18/3	45	35	100	8/3	18/3	66/7	6/7
روان پریشی	تعداد 4	3	34	19	60	7	7	41	5
	درصد 6/7	5	56/7	31/6	100	11/7	11/7	68/3	8/3
اضطراب	تعداد 5	5	30	20	60	7	16	35	2
	درصد 8/3	8/3	50	33/4	100	11/7	26/7	58/3	3/3
حساسیت در روابط متقابل	تعداد 6	16	26	12	60	13	26	20	1
	درصد 10	26/7	43/3	20	100	21/7	43/3	33/3	1/7
وسواس	تعداد 5	10	29	1	60	13	10	34	3
	درصد 8/3	15/7	48/3	26/7	100	21/7	16/7	56/6	5
فوبیا	تعداد 13	19	21	7	60	23	29	6	2
	درصد 21/7	31/6	35	11/7	100	38/3	48/4	10	3/3
پرخاشگری	تعداد 4	12	28	16	60	6	22	28	4
	درصد 6/7	20	46/7	26/6	100	10	36/7	46/6	6/7
پارانوئید	تعداد 11	17	27	5	60	20	31	9	0
	درصد 18/3	28/4	45	8/3	100	33/3	51/7	15	0

جدول شماره 2-مقایسه میانگین و انحراف معیار نمرات کلی ویژگی‌های شخصیتی قبل و بعد از درمان

انحراف معیار	میانگین	تعداد	
0/92	2/40	60	قبل از انجام مداخلات TC
0/56	1/83	60	بعد از انجام مداخلات TC

$p < 0/001$

بحث و نتیجه‌گیری:

همچنان که در یافته‌های تحقیق ذکر شد انجام مداخلات TC بطور معنی‌داری در میانگین نمرات ویژگی‌های شخصیت موثر بود. نتایج مطالعه‌ای که در اصفهان و با هدف تاثیر اقامت در مراکز جامعه مدار بر وضعیت روانی 30 مرد معتاد قبل و بعد از اقامت در مرکز اجتماع درمان مدار انجام گرفت، نشان داد تفاوت معنی‌داری بین ویژگی‌های اضطراب، افسردگی، وسواس، حساسیت در روابط متقابل، پارانوئیا، روان‌پریشی، پرخاشگری و شکایات جسمانی وجود دارد (12). نتایج مطالعه روبینوفیتز و همکاران نیز نشان داد که افسردگی، خودبیمارانگاری و خشونت در افراد وابسته به اوبیوئیدها در مقایسه با گروه شاهد بطور معنی‌داری بالاتر است (13). با توجه به نتایج تحقیقات فوق درمان اختلالات روانی و اختلالات شخصیتی بیماران معتاد امر مهمی بوده که باید مورد توجه قرار گیرد. انجام مداخلات TC که به صورت‌های مختلف اعم از برنامه جلسات صبحگاهی¹، کلاس‌های روانشناسی، جلسات مشاوره فردی و گروهی و سایر برنامه‌ها ارائه می‌گردد می‌تواند ما را در تحقق این مهم یاری نماید. نتیجه تحقیق صدرالسادات و همکاران نشان داد که برنامه‌های TC بر میزان مشارکت و بهبودی روابط اجتماعی نیز تاثیر بسزائی داشته است (11). نتایج مطالعه 5 ساله جیمز و همکاران در بررسی اجتماع درمان مدار در مددجویان ترک وابستگی مواد حاکی از آن بود که این جوامع بطور معنی‌داری در درمان کامل بیمار و ویژگی‌های شخصیتی آنها تاثیر گذار بوده است. در این پژوهش از مداخلات

TC به عنوان یک روش درمان جامع در ترک وابستگی مواد تاکید شده است (14). گلین و همکاران نیز در انستیتوی ملی مصرف‌کنندگان مواد فدرال در گزارش تحقیق خود به تاثیر چشمگیر مراکز TC در حل مشکلات روانپزشکی و بهبودی روند درمان و پیشگیری از وابستگی مجدد اشاره نموده است (15).

مسبب یارمحمدواصل در یک مطالعه نیمه تجربی که در سال‌های 86-1385 بر روی 798 نفر در مراکز اجتماع درمان مدار ایران (تهران، همدان، بجنورد، مشهد، اصفهان، شیراز، قم، بروجرد، اهواز، آبادان، کرمان، یزد، خمین و هرمزگان) با استفاده از پرسشنامه‌های مهارت‌های زندگی و SCL90 انجام داد، اثر بخشی اجتماع درمان مدار (T.C) را در افزایش سلامت روان (بهبود اختلالات شکایت جسمانی، وسواس- اجبار، حساسیت در روابط متقابل، افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، ترس مرضی، افکار پارانوئید، روان‌پریشی و سایر علائم مرضی)، ارتقای مهارت‌های زندگی (مهارت حل مسأله، ارتباطی، خودآگاهی، مدیریت هیجان‌ها، ابراز وجود و خودمراقبتی) و پیشگیری از عود افراد مبتلا به اختلال سوء مصرف نشان داد (16).

در تحقیقی که نیلینگ با هدف بررسی تاثیر جوامع کاری درمانی بر روی 47 بیمار وابسته به کوکائین و سایر مواد مخدر انجام داد، تفاوت معنی‌داری در وابستگی مجدد به اعتیاد در نمونه‌های مورد بررسی در دو گروه مورد (به تعداد 25 نفر) و شاهد (به تعداد 22 نفر) به دست آمد (17). همچنین نتایج پژوهش بوتلر و همکاران در سال 2007 بیانگر اثربخشی بیشتر درمان شناختی- رفتاری اجتماع درمان مدار در کاهش عود وابستگی به مواد بود (18). تیت و همکاران در سال 2008 در پژوهش خود خاطر نشان کردند مداخلات توانبخشی که چند بعدی بوده و عوامل روانشناختی مانند رویکرد روانشناختی-

1. Morning meeting

رفتاری را مد نظر قرار دهند منجر به کاهش مشکلات عود مجدد و مشکلات سوء مصرف در معتادین می شود (19). نتایج مطالعه خیاطی پور و همکاران بر روی سه گروه آزمودنی معتادان گمنام، معتادان در جوامع درمانی و گروه کنترل بیانگر آن است که اثربخشی درمان شناختی رفتاری در گروه‌های اجتماع مدار بر کاهش گرایش به مصرف مواد افیونی بیشتر از گروه معتادان گمنام و گروه کنترل بوده است (20).

از آنجا که وابستگی به مواد و دارو یک اختلال با عوامل متعدد زیستی، شناختی، روانی و اجتماعی است، تنها پرداختن به یک بعد از بیماری در بهبودی اثر گذار نبوده و درمان زمانی اثر بخش تر خواهد بود، که این ابعاد چندگانه، توأماً مورد توجه قرار گیرد. همچنین درمان‌های کوتاه مدت و مقطعی در بهبودی بیماران تاثیر چندانی نداشته و این بیماران نیازمند پی گیری های روانشناختی و رفتاری بیشتری هستند، تا با آگاهی از ریشه های فکری غلط خود و آموختن شیوه‌های رفتاری صحیح، به مقابله با این بیماری خانمان سوز برآیند. درمان اجتماع مدار، سوء مصرف مواد را اختلال در کل شخصیت فرد می‌داند و بعنوان یک پروتکل درمانی جامع بر اساس مفاهیم و درمان بر پایه اصول یادگیری اجتماعی، شناختی، رفتاری، انسانگرایی و روانکاوی می‌تواند

تغییرات چند بعدی را در افراد سوء مصرف کننده ایجاد نماید. در این روش درمانی با استفاده از درمان‌های شناختی - رفتاری ابتدا سعی بر تغییر باورهای اشتباه افراد در مصرف مواد می‌شود و پس از تغییر باورها راهبردهای مقابله‌ای رفتاری موثر برای برخورد با موانع و مشکلات ناشی از مصرف به فرد آموزش داده می‌شود، به طوری که در برخورد با وسواس های شخصی و محیطی به نحو موثر مقابله نماید.

با توجه به یافته‌های تحقیق حاضر و نتایج مطالعات ذکر شده در زمینه تاثیر مداخلات اجتماع درمان مدار بر بهبودی عملکرد اجتماعی افراد پیشنهاد می‌گردد متولیان، دست‌اندرکاران و سیاست‌گزاران مبارزه با اعتیاد کشور با تقویت مراکز اجتماع درمان مدار در دست یافتن به زندگی بدون مواد و درمان اختلالات شخصیت در معتادان اهتمام ورزند.

تشکر و قدردانی:

محققین مراتب قدردانی خود را از کلیه اعضای شورای پژوهشی دانشکده پزشکی، رئیس مرکز TC روزانه شهرستان خرم‌آباد و کلیه عزیزانی که ما را در انجام این طرح یاری نموده اند اعلام می‌دارد.

References

- Ekhtyari H. The manual of diagnosis and treatment of addiction . Arjomand publication ,Tehran ,2002 (in Persian).
- Chashm andaz science research quarterly ,Behzisty organization , cultural and preventive assistance , 2002 (in Persian).
- Rahimi Movaghar A. Harm reduction program resulted from substance abuse , Behzisty organization , cultural and preventive assistance , 2002 (in Persian).
- Kaplan H , Sadocks'sBJ , Synopsis of psychiatry Behavioral sciences/Clinical psychiatry 9th ed .Lippin Cot Williams & Wilkins 2005.
- Khazayeli Parsa F. The therapeutic community , IRA Npak family magazine ,Monthly Multi-cultural social Iran Pak; Publications : Public relations campaign to substance abuse ,Tehran ,2010 (in Persian).
- Yarmohammad Vasel M , Efficacy of theraputic community (TC) on increased promotion of mental health and life skills and non - drug back (2008) ,Available : <http://www.iranspdb.net/SearchResults.aspx> (in Persian).
- De Leon G, Hawke J, Jainchill N , Melnick G. Therapeutic communities. Enhancing retention in treatment using "Senior Professor" staff. Journal of Substance Abuse Treatment , 2000;19:375-82,
- De Leon G. The therapeutic community and behavioral science in .National institute on drug abuse research monograph 84 . Washington 1999: 74-99.
- Macdonald I , Brandish D. , Bellingham S. , Dibble N., Rice C. , Families and school together : An innovative substance abuse prevention program social work in education 1991; 13 (2) : 118- 128 .
- Robert JP , Risk and Protective Factor Models in Adolescent Drug Use: Putting them to work for prevention , 2000;Available:<http://archives.drugabuse.gov/meetings/CODA/Risk.html>
- Sadrol Sadat J ,Rostam Kalate Z , Koldi AR . The effect of daily therapeutic community program on social relationship in Golestan province, J Rehab ; 2005 ;6 (3) : 10 – 13(in Persian).
- Aquchian SH ,Arab Zadeh GR , Nassiri H.The effect of stay in therapeutic community on improving the mental state of substance abusers ,Hormozgan medicine Journal , 2004; 9(3) : 213 -7 (in Persian).
- Johnston, L D, O'Malley P M , Bachman J G , Schulenberg J E. National Institute on Drug Abuse. Monitoring the Future, National Results on Adolescent Drug Use, Overview of Key Findings 2004; NIH Pub. No. 05-5726. Washington .
- James A, Steven SM,Clifford AB , Five year outcomes of therapeutic community treatment of drug –invol offenders after release from Prison ,Crime& delinquency , 2004; 50 (1) : 88-107 .
- Glen R. Hanson ,Therapeutic community , National institute on drug abuse , research report series; (2004).Available

- :www.drugabuse.gov/researchreport/therapeutic/default.html.
16. Yarmohammad Vassel M . Efficacy of therapeutic community (TC) on mental symptoms of males with substance abuse disorder .Behavior sciences research center 2010;9 (2) : 83 - 93 (in Persian).
 17. Knealing TW, Wong CJ, Diemer KN, Hampton J, Silverman K. A randomized controlled trial of the therapeutic workplace for community methadone patients: a partial failure to engage Exp Clin Psychopharmacol. 2006;14(3):350-60.
 - 18 . Butler G, Fennell M, Robson P, Gelder M . Comparison of behavior therapy and cognitive behavior therapy in the treatment of generalized anxiety disorder. J Consult Clin Psychol 1991; 59:167-175.
 - 19 . Tate SR, Wu J, McQuaid JR, Cummins K, Shriver C, Krenek M & et al . Comorbidity of substance dependence and depression: role of life stress and self-efficacy in sustaining abstinence. J Psychol Addict Behav 2008;2(1):47-57.
 - 20 .Khayati Poor A ,Ghorban Shiroudi SH, Khalatbari J . Comparing Effectiveness of Combined Cognitive – Behavioral Therapy in Community Therapy and Narcotic Anonymus Groups on Tendency to Abuse Drugs., Scientific Journal of Ahwaz University of Medical Sciences and Health Services 2010 ;9 (6) : 633-40 (inPersian).